

Пронюк Марія Мирославівна,

аспірантка кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

orcid.org/0000-0001-6330-4202

mariia.proniuk.21@pnu.edu.ua

СПІВПРАЦЯ ЙОСИФА СЛІПОГО З УКРАЇНСЬКИМИ МИТЦЯМИ ТА НАУКОВЦЯМИ У РИМСЬКИЙ ПЕРІОД ЙОГО ЖИТТЯ (1963–1984)

У статті висвітлено та проаналізовано співпрацю Верховного Архієпископа Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого (1892–1984) та українських митців і науковців. Друга хвиля еміграції (1939–1945) змусила багатьох з них покинути рідну землю у пошуках безпечного місця для життя і творчості. Таким чином вони зберігали і продовжували тяглість традицій українського мистецтва і наукової думки та представляли українську культуру перед чужинцями, ділились власними надбаннями та пізнавали іноземні досягнення. Багато зусиль докладалося для створення українських освітніх центрів, розвитку наукової та видавничої справи. Яскравим прикладом є ідея Йосифа Сліпого – комплекс «Свята Софія» у Римі, що поєднав у собі Український Католицький Університет Святого Климента Папи та студентський Храм Божої Премудрості. Якщо в першому вирувало науково-дослідне життя, гуртуючи навколо себе багатьох видатних науковців, професорів, докторів, то мистецьким оздобленням Храму займалися відомі українські митці, поряд з тим створюючи свої роботи для різних виставок, замовлень. Тут прослідковуємо прояв неабияких організаторських здібностей, завбачливість планів та любов до рідних традицій Йосифа Сліпого. Саме під його мудрим провідом вдалося здвигнути справжній культурний центр українства в діаспорі, до якого з'їжджалися зі всього світу. Завдання Університету – підносити віру, відкривати і боронити правду про український народ, що страждав за «залізною завісою». З цієї культурної спадщини черпатимуть ще багато митців та науковців, якщо ми будемо її примножувати, поширювати та продовжувати працю наших попередників. З причини недоступності до Архіву Української Греко-Католицької Церкви в Римі мусимо спиратися на вже опубліковані джерела. Маємо надію, що майбутні дослідники будуть опрацьовувати оригінальні документи, листи та звіти, що дасть можливість повніше та глибше розкрити особливості співпраці між Йосифом Сліпим та українською діаспорою.

Ключові слова: Українська Греко-Католицька Церква, Йосиф Сліпий, українська культура, Український Католицький Університет Святого Климента Папи, Собор Святої Софії.

Proniuk Mariia,

PhD student of the Department of Ukrainian Music Studies

and Instrumental Folk Art

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

orcid.org/0000-0001-6330-4202

mariia.proniuk.21@pnu.edu.ua

JOSYF SLIPYJ AND UKRAINIAN ARTISTS AND SCIENTISTS: COLLABORATION DURING HIS ROMAN PERIOD OF LIFE (1963–1984)

The article highlights and analyses the cooperation between the Major Archbishop of the Ukrainian Greek Catholic Church Josyf Slipyj (1892–1984), and Ukrainian artists and scientists. The second wave of emigration (1939–1945) forced many of them to leave their native land in search of a safe place to live and work. In this way, they preserved and continued the continuity of the traditions of Ukrainian art and scientific thought and represented Ukrainian culture to foreigners, shared their own achievements and learned about foreign achievements. Much effort was made to create Ukrainian educational centers, develop scientific and publishing activities. A striking example is the idea of Josyf Slipyj, the St. Sophia complex in Rome, which combined the Ukrainian Catholic University of St. Clement the Pope and the student's Church of the Wisdom of God. While the former was the center of research life, bringing together many prominent scientists, professors, and doctors, the latter was decorated by famous Ukrainian artists,

who also created their works for various exhibitions and commissions. Here we can trace the manifestation of Josyf Slipyj's outstanding organizational skills, foresighted plans, and love for his native traditions. It was under his wise leadership that a real cultural center of Ukrainians in the diaspora was created, which attracted visitors from all over the world. The University's task was to uplift the faith, discover and defend the truth about the Ukrainian people who suffered behind the Iron Curtain. Many more artists and scholars will draw from this cultural heritage if we multiply, disseminate, and continue the work of our predecessors. Due to inaccessibility to the Archives of the Ukrainian Greek Catholic Church in Rome, we must rely on already published sources. We hope that future researchers will work on original documents, letters, and reports, which will allow us to reveal the peculiarities of cooperation more fully and deeply between Josyf Slipyj and the Ukrainian diaspora.

Key words: Ukrainian Greek Catholic Church, Josyf Slipyj, Ukrainian culture, Ukrainian Catholic University of St. Clement the Pope, Cathedral of St. Sophia in Rome.

Постановка проблеми та її актуальність.

Нині наш народ проходить важкий і важливий етап своєї боротьби за незалежність. Повномасштабне російське вторгнення, окупація українських територій, навмисне знищення українських шкіл, бібліотек, музеїв, вбивства митців явно демонструють геноцид всього українського. Та чи вперше... Аналіз недавніх історичних подій ХХ століття показує, як багато було заборон і нищення української культури і тоді. Численні науковці, художники, скульптори, музикознавці, політично-громадські діячі змушені були втікати в чужі країни, але там вони творили, піднімали, поширювали нашу культуру, оскільки свято вірили, що таким чином вона пройде крізь віки до майбутніх поколінь. Актуальність вибраної теми полягає в тому, щоб проаналізувати, як діяла українська інтелігенція в еміграції, ознайомитися з їхніми надбаннями та почерпнути від них натхнення для наслідування. Хоч і на чужині та в не завжди сприятливих умовах, будучи забороненими, маловідомими, «зрадниками», «ворогами народу» на батьківщині, українські митці діаспори зуміли зберегти автентичність української традиції.

Аналіз досліджень та публікацій. У нашій праці спираємось на два томи «Діяльність Українського Католицького Університету імені Святого Климента Папи в Римі» у першому (1969) та другому п'ятиліттях (1974), оскільки тут розміщено багато матеріалів про діяльність університету, професорів, студентів. Варті уваги збори професорських колегій, відкриття навчального року, святкування празника Святого Климента Папи, виголошені Верховним Архієпископом Йосифом Сліпим проповіді, вітальні слова, подяки тощо. Діяльності Верховного Архієпископа Йосифа Сліпого в контексті музичної культури української діаспори присвячена

стаття професорки Ганни Карась (Карась, 2014). Додатковими матеріалами, які використані у нашому дослідженні, є наукові розвідки мистецтвознавця Олега Сидора (Сидор, 1994), Івана Хоми (Хома, 1990) та інших.

Метою статті є висвітлення та аналіз співпраці Верховного Архієпископа Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого (1892–1984) й українських митців та науковців, які через воєнні події Другої світової війни та політику радянської окупаційної влади, спрямовану на нищення української культури, змушені були емігрувати до інших країн; їхня роль у збереженні, поширенні та збагаченні української культурної спадщини у світі.

Виклад основного матеріалу. Приїхавши в Рим, Йосиф Сліпий того ж року засновує Український Католицький Університет (1963). Саме довкола нього починає виривати справжнє науково-мистецьке життя. Новозбудоване приміщення мало п'ять поверхів, дві каплиці, музей, бібліотеку, архів, чотири аудиторії для викладання та окремі кімнати для проживання. «Мистці і скульптори, що працювали для української культури, находили там приют» (УКУ в першому п'ятилітті, 1969, с. 226). Йосиф Сліпий відновив та дав прихисток Богословському науковому Товариству, видавництву бюлетня «Вісті з Риму», іконописній школі під проводом митця монаха Ювеналія Мокрицького. Це був справжній осередок української науки в Римі (УКУ в першому п'ятилітті, 1969, с. 237). Він запросив багатьох українських митців та науковців діаспори для викладацької та наукової праці. Як сам підкреслював на одному із засідань Професорської колегії, «на всі пости в УКУ треба рекомендувати людей чесних, віруючих і кваліфікованих» (УКУ у другому п'ятилітті, 1974, с. 106).

Тоді у Європі вже існував Український Вільний Університет і Український Технологічно-господарський інститут, але в них не було богословського факультету. В одній зі своїх промов Патріарх зазначив: «Завданням нашого Католицького Університету є головно доповнювати в наших слухачах те, чого не дають нам закордонні університети, зібрати наші наукові сили й одночасно плекати по можливості всі галузі знання на українській мові, видавати відповідну літературу та заповнювати прогалину в нашій науці. А все те мав окрилювати християнський католицький дух, який віками надихував нашу науку й культуру і витиснув на ній свою печать» (УКУ в першому п'ятиліттю, 1969, с. 238).

На початку діяльності в УКУ запрацювали два факультети: богословський і філософічно-гуманістичний. У другому п'ятилітті діяльності були засновані математично-природничий, правничий, соціологічний. Загальний склад професорської колегії нараховував тридцять чотири викладачі. До теологічного (богословського) факультету належали такі професори: Блаженніший Йосиф Сліпий, декан – отець Мирослав Марусин, священники Василь Лаба, Іван Гриньох, Іван Хома, Петро Качур, Юліян Тицяк, Ісидор Нагаєвський. Філософічно-гуманістичний: декан – Володимир Янів, Михайло Соневицький, Ігор Соневицький, Мирослав Антонович, Петро Ісаїв, Олекса Горбач, Богдан Лончина, Василь Ленчик, Василь Лев, Ярослав Рудницький, Михайло Тершаковець, Віра Селянська. На правничому факультеті працювали: декан – Микола Чубатий, Богдан Галайчук, Богдан Казимира, Юрій Старосольський. Природничий факультет складався з доктора Атанаса Фіголя та помічників отця Гарасимовича та отця Тиндала. У планах було також відкриття медичного факультету, однак через певні труднощі ця ідея так і не була зреалізована (УКУ в другому п'ятиліттю, 1974, с. 100). У своєму звіті за 1970–1971 навчальний рік ректор Йосиф Сліпий підкреслив, що Університет став полем праці для багатьох, фундаментом для досягнень майбутніх поколінь (УКУ в другому п'ятиліттю, 1974, с. 36).

Особливе місце у навчальному процесі посідало викладання української мови. Більше десяти років лекції проводила відома діялектологиня, професорка, докторка Марія

Пшепюрська-Овчаренко (1909–1998) (Лесів, 2007, с. 10).

Окрім науково-викладацької справи здійснювали свої творчі проекти відомі українські митці: Святослав Гординський, Григорій Крук, Леонід Молодожанин, Петро Холодний та інші (УКУ в першому п'ятиліттю, 1969, с. 166).

Співпраця Йосифа Сліпого та Святослава Гординського (1906–1993) мала свій початок ще в Україні перед Другою світовою війною. Під час діяльності Львівської Богословської Академії художник часто приходив та допомагав з упорядкуванням мистецьких творів для музею. У 1967 році з початком будівництва Храму Святої Софії – Премудрості Божої у Римі Святослав Гординський працював над загальним проектом іконостасу та мозаїк, які мали покривати суцільно стіни та перекриття Собору (Сидор, 1994, с. 41). Відповідно до вимог та побажань Йосифа Сліпого він «виконав їх бездоганно, з відчуттям міри, тактовності та стриманості, що деколи, можливо, межують з витонченою й холоднуватою академічністю» (Сидор, 1994, с. 44). Праця тривала 25 років і була завершена вже після смерті Патріарха, у 100-ліття від дня його народження (Горинь, 2018, с. 520). Окрім праці над мозаїками, Святослав Гординський опублікував декілька науково-мистецьких досліджень у журналі «Богословія», давав лекції в УКУ, розробив екслібрис, присвячений кардиналу Йосифу Сліпому. Також він почав упорядковувати мистецькі збірки для Музею при Храмі святих Сергія і Вакха та Чудотворної ікони Жировицької Божої Матері (Сидор, 1994, с. 25). На самому ж відкритті Святослав Гординський виступив з головною доповіддю «Українське мистецтво впродовж віків» (Відкриття українського музею в Римі, 1971, с. 254).

Всесвітньо відомий український скульптор Леонід Молодожанин (1915–2009), знаний як Лео Мол, також плідно попрацював для збагачення та поширення української культури в Римі. Зокрема, у 1971 році на подвір'ї УКУ в Римі був установлений пам'ятник Тарасу Шевченку його авторства. Оригінал твору висотою 1 м 10 см купив у митця владика Йосиф (Пам'ятник Т. Шевченку, 1971, с. 14). Однак у 1973 році на тому ж місці постав пам'ятник Шевченку в образі римського патриція авторства італійського митця Уго Мацея. Згодом

Леонід Молодожанин на замовлення Йосифа Сліпого виконав погруддя Римських пап Івана ХХІІІ, Павла VI й Івана Павла II. Вони були розміщені у холі УКУ. Поясний портрет першого папи слов'янського походження митець виконав у 1979 році. «З цього портрета Івана-Павла II Лео Мол зробив чотири відливи в бронзі, котрі зберігаються в Українському Католицькому Університеті в Римі, в музеї Ватикану, в одному з музеїв у Німеччині і в особистій збірці Молодожанина у Вінніпезі» (Бойко, 2007, с. 297). В цей період митець виконав декілька стильових модифікацій портретів Патріарха Йосифа Сліпого, пам'ятник митрополиту Андрею Шептицькому, портрет митрополита Іларіона Огієнка, відлитий у бронзі пам'ятник святому Отцю Пію (Бойко, 2007, с. 296).

Український художник Михайло Мороз (1904–1992) після вимушеної еміграції опинився у США, а відтак на запрошення Йосифа Сліпого прибув у Рим. Впродовж 1960–1970-их років він написав понад двадцять картин із зображенням Вічного міста та його околиць (Вісті з Риму, 1973, с. 32), виконав шість портретів Патріарха, розробив проєкт вітражу для Церкви святих Сергія і Вакха, три проєкти мозаїчного оздоблення фронтона Храму Святої Софії, викладав мистецтво в УКУ та удостоївся стати почесним членом Римської академії мистецтв (1980) (Шейко, 2021).

Викладання церковного співу та історія церковної музики були окремими дисциплінами на богословському факультеті. Лекції тут читали Ігор Соневицький, спеціально прилітаючи із США, Мирослав Антонович з Голландії, музикознавець Аристид Вирста з Парижа (Карась, 2014, с. 101). У 1967 році за дорученням Йосифа Сліпого Ігор Соневицький отримав почесне звання габлітаційного доктора за свою працю «Артем Ведель і його музична спадщина»,

що була належно оцінена Миколою Чубатим і Василем Ленциком. Габлітаційну промову «Життєвий і творчий шлях Нестора Нижанківського» Ігор Соневицький прочитав в Українському інституті Америки перед повною залогою слухачів – поціновувачів рідної музики (УКУ в першому п'ятиліттю, 1969, с. 267–268). Доктора Мирослава Антоновича на засіданні Професорської Колегії 1 червня 1967 року було номіновано надзвичайним професором музикології УКУ (УКУ у першому п'ятиліттю діяльності, 1969, с. 11).

Інавгурація навчального року та празник покровителя УКУ – Папи Климента – проходили дуже урочисто. З цієї нагоди Блаженніший Йосиф очолював Божественну Літургію з численним духовенством, професорами, студентами. Хочемо навести опис одного з таких торжеств: «Під час св. Літургії дуже гарно співали студенти-монахи Студитського Уставу та Сестри Василіянки, а серед них і співачка з Канади, пані Дарія Дубляниця» (УКУ в другому п'ятиліттю, 1974, с. 5). А в програмі відкриття нового академічного 1969–1970 року, окрім звіту Ректора та святкової лекції, прозвучали історичні думи у виконанні Богдана Шарка під супровід бандури (УКУ в другому п'ятиліттю, 1974, с. 18).

Висновок. Незважаючи на складні обставини тогочасного періоду (війна, вимушена еміграція, табори для переселенців), українці знаходили шляхи для збереження та поширення національної культурної спадщини. Подиву гідна їхня любов до рідного краю та запал, з яким вони творили для майбутніх поколінь. Їхні досягнення, твори, які знаходяться по цілому світі, наукові здобутки, винаходи є неоцінним пластом творчості української діаспори, що засвідчує автентичність власної культури і разом з тим є надбанням світової культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Бойко, О. (2016). Релігійні мотиви у творчості Леоніда Молодожанина. *Українська діаспора: проблеми дослідження*: тези доповідей міжнар. наук. конф., 27–28 вересня 2016 р. Острог. С. 295–302.
2. Відкриття українського музею в Римі. (1971). *Богословія*. Том 35. Рим. С. 254–255.
3. Горинь, Б. (2018). Святослав Гординський на тлі доби: есе-колаж у 2-х книгах. Київ: Ярославів Вал. 624 с.
4. Карась, Г. (2014). Патріарх Йосип Сліпий в контексті музичної культури української діаспори. *Актуальна проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: зб. наук. праць. Вип. XXXII. Київ: Міленіум. С. 98–104.
5. Лесів, М. (2007). Професор Марія Пшепюрьська-Овчаренко. Перемишль. 299 с.
6. Пам'ятник Т. Шевченку біля Українського Католицького Університету. (1971). *Вісті з Риму*, 16–17, 14.
7. Сидор, О. (1994). Блаженніший Йосиф і мистецтво. Рим: SGS. 156 с.

8. Український Католицький Університет імені святого Климента Папи у Римі в першому п'ятиліттю свого постановня і діяльності, 1963–1968. (1969). Рим: SGS, Т. 32. 292 с.
9. Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в другому п'ятиліттю свого постановня і діяльності, 1968–1973. (1974). Рим: SGS, Т. 41–42. 388 с.
10. Хома, І. (1990). Собор Св. Софії в Римі і його мозаїки. *Терем*, 10, С. 33–37.
11. Художник Михайло Мороз у Римі. (1973). *Вісті з Риму*, 14–16, 32.
12. Шейко, О. (2021). Михайло Мороз – учень мистецької школи Олекси Новаківського. URL: <https://photo-lviv.in.ua/mykhaylo-moroz-uchen-mystetskoj-shkoly-oleksy-novakivskoho/> (дата звернення: 04.04.2024).

References:

1. Boiko, O. (2016). Relihiini motyvy u tvorchoosti Leonida Molodozhanyna [Religious motifs in the work of Leonid Molodozhanyn]. *Ukrainska diaspora: problemy doslidzhennia: tezy dopovidei mizhnar. nauk. konf., 27–28 veresnia 2016 r., Ostroh – Ukrainian Diaspora: Problems of Research: abstracts of the international scientific conference, September 27–28, 2016.* 295–302 [in Ukrainian].
2. Vidkryttia ukrainskoho muzeiu v Rymi [Opening of the Ukrainian Museum in Rome]. (1971). *Bohosloviia [Theology]*. Tom 35. Rym. 254–255 [in Ukrainian].
3. Horyn, B. (2018). Sviatoslav Hordynskyi na tli doby: ese-kolazh u 2-kh knyzhakh [Sviatoslav Hordynsky against the background of the era: essay-collage in 2 books]. Kyiv: Yaroslaviv Val. 624 [in Ukrainian].
4. Karas, H. V. (2014). Patriarkh Yosyp Slipyi v konteksti muzychnoi kultury ukrainskoi diaspory [Patriarch Josyf Slipyj in the context of the musical culture of the Ukrainian diaspora]. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury: zb. nauk. prats – Actual problems of history, theory and practice of artistic culture: a collection of scientific works.* Vyp. XXXII. Kyiv: Milenium. 98–104 [in Ukrainian].
5. Lesiv, M. (2007). Profesor Mariia Pshepiurska-Ovcharenko [Professor Maria Pshepiurska-Ovcharenko]. *Pere-myshl.* 299 [in Ukrainian].
6. Pamiatnyk T. Shevchenku bilia Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu [Monument to Taras Shevchenko near the Ukrainian Catholic University]. (1971). (1971). *Visti z Rymu – News from Rome*, 16–17, 14 [in Ukrainian].
7. Sydor, O. (1994). Blazhennishyi Yosyf i mystetstvo [His Beatitude Joseph and art]. Rym: SGS. 156 [in Ukrainian].
8. Ukrainskyi Katolytskyi Universytet im. sv. Klymenta Papy v druhomu piatylittiu svoho postannia i diialnosti, 1968–1973 [The Ukrainian Catholic University named after St. Clement the Pope in the second five years of its establishment and activity, 1968–1973]. (1974). Rym: SGS, 41–42, 388 [in Ukrainian].
9. Ukrainskyi Katolytskyi Universytet imeni sviatoho Klymenta Papy u Rymi v pershomu piatylittiu svoho postannia i diialnosti, 1963–1968 [The Ukrainian Catholic University named after St. Clement the Pope in the second five years of its establishment and activity, 1963–1968]. (1969). Rym: SGS, vol. 32, 292 [in Ukrainian].
10. Khoma, I. (1990). Sobor Sv. Sofii v Rymi i yoho mozaiky [Cathedral of St. Sophia in Rome and its mosaics]. *Terem – Terem*, 10, 33–37 [in Ukrainian].
11. Khudozhnyk Mykhailo Moroz u Rymi [Artist Mykhailo Moroz in Rome] (1973). *Visti z Rymu – News from Rome*, 14–16, 32 [in Ukrainian].
12. Sheiko, O. (2021). Mykhailo Moroz – uchen mystetskoj shkoly Oleksy Novakivskoho [Mykhailo Moroz is a student of Oleksa Novakivskyi's art school]. Retrieved from: <https://photo-lviv.in.ua/mykhaylo-moroz-uchen-mystetskoj-shkoly-oleksy-novakivskoho/> (data zvernennia: 04.04.2024) [in Ukrainian].